

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1
cod poștal 014605, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al Cercetării
Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-711-952-7

Editor: Valentin Ajder

Aurelia Bălan Mihailovici

Taina sensului în lexicul românesc

**– Răspunsuri la căutările
și îndoielile noastre profesionale –**

E I K O N

2018

CUPRINS

Taina sensului în lexicul românesc

În loc de prefață 5

Câteva date preliminare 11

Ion Coteanu..... 13

Constantin Noica 18

Alf Lombard..... 35

Bartolomeu Anania..... 41

Dumitru Stăniloae..... 47

Serafim Joantă 54

Nicolae Corneanu..... 60

Valentin Al. Georgescu..... 64

Virgil Cândea..... 68

Dumitru Popescu 77

Constantin Daniel..... 80

Paul Miron 83

Helmut Rix..... 94

Johannes Hubschmid..... 101

Paul Philippi..... 104

George Mihăilă..... 110

Cicerone Poghirc 113

Nicolae Ursu..... 122

Grigore Brâncuș..... 126

Emilian Popescu.....	128
Ioan Pătruț	132
Ioan Alexandru.....	135
Alexandru Niculescu	140
Vintilă Horia	153
Ivonne Rossignon	158
Alexandru Husar.....	163
Ileana Mironescu-Sandu	170
Marcu A. Gabinschi.....	177
Grigore Constantin Bostan	208
Florența Sădeanu	213
Trăilă Spăriosu	215
Jean A. Vătășescu	220
Povl Skaarup	222
Felicia Sofia Șerban	249
Mircea Braga	266
Aurel Ion Brumaru.....	269
Giorgi Angelov.....	275
Rada-Maria Hacigheanu	281
Liliana Ursu.....	282
Radu Preda	291
Monica Herghelegiu.....	299
Schimnimonahia Maria Magdalena	310
Correspondențe	317

Câteva date preliminare

MOTO

„Nu e vorba de drumuri noi, poate.
Dar e vorba de treceri,
de viețuiri, de drumuri, pur și simplu,
– într-o lume în care desigur
nimeni nu știe prea mare lucru.”
(*Mathesis sau bucuriile simple*)⁴

Am redat corespondența care se referă la preocupările noastre profesionale și intelectuale, la căutările și îndoielile noastre referitoare la credință și teoriile lingvistice ale vremii, pentru a avea curajul de a merge mai departe pe drumul meu, prin încurajările primite din partea specialiștilor, dar și spre a reliefa lupta în ceea ce privește acceptarea punctului nostru de vedere, în studiul etimologiei, al originii cuvintelor de bază în limba română, mai ales termenii care denumesc instituțiile românești din Evul Mediu.

Trebuie reamintit „că nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba este stăpâna noastră”, după afirmația lui Mihai Eminescu, care se referă la o istorie a civilizației arhaice care avea termeni referitori la proprietatea pământului și la administrarea teritoriului. Ei nu sunt de la străinii care s-au așezat mult mai târziu în acest teritoriu, și nici de la vecinii noștri ale căror state s-au format pe o arie ce avea același substrat de cultură indo-europeană, și în care anumite procese lingvistice se puteau produce simultan. Istoria, documentele, inscripțiile, acumulările descoperirilor arheologice toate sunt

⁴ Constantin Noica, *Mathesis sau bucuriile simple*, ediția a doua, Editura Humanitas, București, 1992

grăitoare. Spre a avea o confirmare, am solicitat unele păreri ale cercetătorilor, fie istorici, lingviști, arheologi, etnologi, filosofi, totul în vederea unei cercetări interdisciplinare, informare care s-a realizat prin lectura operei înaintașilor, dar și a contemporanilor, ca opera filosofului Constantin Noica, căruia i-am scris opiniile mele, în urma lecturii cărților sale, apărute în ultimii ani ai vieții, cărți în care s-a reliefat iubirea sa pentru limba română și spiritualitatea românească profundă, adică filosofia devenirii întru ființă, a ființării, a devenirii întru fii ai lui Dumnezeu prin Iisus Hristos. Această căutare asiduă, în afara Academiei Române și a institutelor ei, s-a făcut printr-o motivație strict profesională, având în vedere direcția cercetării științifice, mai ales în științele umaniste, într-o societate în care filosofia metafizică a fost îndepărtată și o dată cu ea și istoria tradiției spirituale românești, inclusiv a Bisericii, făuritoare de cultură în cea mai autentică tradiție.

Această dezvăluire mă obligă să aduc în prim plan personalitatea acad. Ion Coteanu, directorul Institutului de Lingvistică, institut în care am lucrat 30 de ani, iar după anii 90, văzând că nu se schimbă nimic în structura acestei instituții, am participat la un concurs de admitere, în urma căruia m-am transferat la *Institutul de Științe ale Educației*, sperând să fac măcar acolo, în cadrul secției *Curricula*, o programă analitică de predare logică a limbii materne, prin introducerea unui sistem de predare a limbii române, nu după șabloane, ci după înțelegerea raționalității limbii noastre înțelepte.

Pentru a se înțelege exact problema cercetării și a promovării, într-un institut al *Academiei Române*, este necesar să prezentăm personalitatea profesorului Ion Coteanu, o persoană extrem de inteligentă, dar înclinată mai ales spre rău, spre negare a realității și a cercetării autentice și cu respect a înaintașilor. Nu comunica cu cei pe care îi încadra, în mod subiectiv, într-o anumită categorie nereprezentativă pentru societatea timpului său, caracterizat prin ascultarea indicațiilor partinice și supunere totală politicului.

Ion Coteanu

Profesorul Ion Coteanu s-a născut în București în ziua de 6 octombrie 1920, și s-a instruit și educat în școala bucureșteană, urmând cursurile liceale într-un liceu de tradiție și foarte cunoscut în capitală, Liceul „Gheorghe Lazăr”, între anii 1931-1939. A intrat apoi în învățământul superior și a obținut licența, în anul 1943, fiind student al *Facultății de Litere și Filosofie* a Universității din București. În anul 1946 este încadrat ca asistent la *Facultatea de Litere*, iar în 1949 este deja șef de lucrări, ca peste doi ani, în 1951 să i se confere titlul de conferențiar universitar. Nu știm ce s-a întâmplat în 1952 când este exclus din învățământul superior, fiind însă reîncadrat, după trei ani, în 1955. A ocupat funcția de prodecan al *Facultății de Filologie* și în anul 1962 este încadrat ca profesor universitar, iar în anul 1966 este deja șef al *Catedrei de limba română* de la *Facultatea de Limba și Literatură Română* din București.

Împreună cu academicienii Iorgu Iordan și Alexandru Graur, a fost numit redactor responsabil al noii serii a *Dicționarului limbii române* (DLR). În același timp ocupă și funcția de director adjunct al *Institutului de Lingvistică* din București, în perioada lungă a anilor 1958-1970, iar din anul 1970 până în anul 1994 este director plin al *Institutului de Lingvistică*, fiind ales și membru titular al Academiei Române, în anul 1974. Să nu uităm că a fost redactor responsabil al revistei „Studii și cercetări lingvistice” din 1971, și redactor-șef al revistei „Limba română” din anul 1990. Cochetând cu poetica, s-a reușit, sub conducerea sa, să se constituie în 1980, un nou colectiv, *Colectivul de poetică* care a fost imediat inclus în programul desfășurat din cadrul *Institutului de Lingvistică*.

Pentru crearea a noi surse de venit profesorilor „aleși”, s-au înființat universitățile private, și în anul 1992 este numit prorector

al Universității „Spiru Haret” din București, dar în scurt timp a devenit rector al acestei Universități. Desigur, succesele profesionale s-au împletit, întotdeauna, cu cele politice, în mod constant, așa încât a fost ales senator român și în legislatura de după „căderea comunismului”, 1990-1992, fiind reprezentant al Municipiului București, pe listele partidului, nou înființat de comuniști, FSN și este în același timp numit ca președinte al Comisiei de învățământ a Senatului, iar de *Academia Română* este nominalizat președinte al *Secției de filologie, literatură și artă*, între anii menționați, 1990-1992. A fost răsplătit cu cele mai înalte distincții, încă din anii de început: Premiul „B. P. Hasdeu” al Academiei Române în anul 1957; Ordinul Muncii, clasa a III-a în anul 1963; Ordinul Meritul Științific, clasa a II-a 1971. S-a stins din viață în ziua de 11 decembrie 1997, în București. Dumnezeu să-l ierte. Eu l-am iertat, dar ceea ce nu am înțeles a fost împotrivirea sa în a admite că terminologia religioasă în limba noastră nu este împrumutată de la slavi, ci ei au adoptat-o după creștinarea lor, de la popoarele creștinate cu mult înainte. Kiril și Metodie care au introdus alfabetul chirilic erau greci din Thesalonic, monahi trimiși de împăratul Mihail, în mod special, ca să-i creștineze.

Lucrări publicate

- Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, București, Editura Științifică, 1957;
Româna literară și problemele ei principale, București, Editura Științifică, 1961;
Elemente de dialectologie a limbii române, București, Editura Științifică, 1961;
Elemente de lingvistică structurală, București, Editura Științifică, 1967;
Morfologia numelui în limba română (româna comună), București, Editura Academiei, 1969;

- Stilistica funcțională a limbii române*, vol. I-II, București, Editura Academiei, 1973-1985;
Gramatica de bază a limbii române, București, Editura Albatros, 1982;
Gramatică, stilistică, compoziție, București, Editura Științifică, 1990;
Semantică și semiotică, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981; în colaborare cu Lucia Wald;
Limba română contemporană. Vocabularul, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985; în colaborare cu Angela Bidu-Vrănceanu;
Etimologia și limba română (principii, probleme), București, Editura Academiei, 1987; în colaborare cu Marius Sala.

Coordonator

- Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tom VI-XIV, București, Editura Academiei, 1965-2000;
Dicționarul explicativ al limbii române (DEX), București, Editura Academiei, 1975; ediția a II-a, 1996.

Am stăruit asupra acestei prime personalități a culturii românești de după anii schimbărilor dramatice din România, deci perioada comunistă, pentru a sublinia caracterul școlii și al cercetării umaniste românești, care se făcea în cele mai multe cazuri, prin contribuția acceptată de cei care făceau compromisuri, trădând în primul rând conștiința, apoi țara și cultura ei făurită de cei care, fără nici o vină, au populat închisorile.

Ca salariată, cercetător al *Institutului de lingvistică*, am cerut o audiență în problema cercetării pe care o efectuam și am fost primită de directorul, Ion Coteanu, dar eu, în naivitatea mea, crezând că este o discuție sinceră, i-am pus întrebări incomode, ca aceea legată de bibliografia *Dicționarului Academiei*, socotit

tezaaurul limbii române, în care nu se respecta nimic din învățătura Bisericii Ortodoxe Române, iar literatura teologică, ca *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, a profesorului sibian, Mircea Păcurariu, nu era consultată de redactori. Sigur că excluderea unei perioade de aproape 1500 de ani ai culturii spirituale, și ai istoriei Bisericii de pe teritoriul României, în ansamblu, istoria spiritualității românești ce era, în mod exclusiv, prezentată doar prin textele slavone, opinie ce se oglindește în primul rând în istoria cuvintelor și în rezolvarea originii lor, a etimologiei. Redăm răspunsul pe care l-am primit la întrebările și argumentele noastre, cu privire la terminologia bisericească, intrată strict prin filieră slavonă, opinia direcției Institutului:

Tov. Mihailovici,

Nu se discută dacă „ortodoxismul” sau „creștinismul” nostru este nou. Toată lumea este de acord că e vechi. (Mă refer la „lumea” de bună credință și cu reală pricepere, în fața căreia ați dori să pledați). Se discută dacă un cuvânt x, y, z, etc. este sau nu de cutare origine, dar nu pe baza unei presupunerii, ci pe baza unor date lingvistice, de ex. de când se zice evanghelie? Nu se putea zice altfel?! De ce nu? De ce nu „carte sfântă”, „scriere sfântă”, „scriptură sfântă”, „lege sfântă”, „legea lui Dumnezeu”, „legea lui Hristos” etc. etc. Cine poate ști? Prin urmare, evanghelie e un cuvânt, iar „evanghelia” e un lucru și, cum știm, cuvintele au prostul obicei să se despartă de lucruri, luând-o... razna în metafore și alte figuri de stil. Însuși evanghelie înseamnă „bună vestire”, deci... în al doilea rând, și prin metonimie „carte a bunei vestiri” sau, dacă vreți, ceva asemănător. Între noi, fie zis, grecii vechi n-ar fi putut pronunța decât *euanghelie*, vezi *Eugeniu*, față de rus. Evghenii!! Dacă ați putea dovedi că grecii vechi ziceau *evanghelie*, am putea sta de vorbă, dar... mă tem că e imposibil. H. Mihăescu știa bine asta! Și celelalte exemple sufăr de același defect (fiecare în felul lui).

Efortul de imaginație al preoților (destul de precaut la Mircea Păcurariu) e demn de toată lauda, dar nu uitați că pe ei îi interesează „lucrurile” în primul rând, pe când pe noi ne interesează „cuvintele”, iar cuvintele, cum știți din DLR, nu se potrivesc totdeauna cu lucrurile. Există foarte multe indicii în termenii siguri care denumesc diverse realități creștine că religia românilor a fost la început foarte puțin dogmatică. Cine cercetează – nu ca preot – situația, nu poate să nu remarce toleranța excepțională a ortodoxismului românesc. (Nu tu martiri, nu tu Noaptea Sf. Bartolomeu, nu tu ucideri ca luteranii sau calvinii, nu tu inchiziție pentru că ai mâncat slănină în post etc. etc.). De ce? Pentru că, foarte probabil, între păgâni (slavi ori ce vor fi fost la început) și creștini deosebirile se reduceau la câteva elemente fundamentale: recunoașterea unui singur zeu (cum avuseseră, de altminteri, dacii și geții!), adoptarea crucii ca simbol distinctiv, botezul ca act de intrare în comunitatea creștină – în opoziție cu cei nebotezați, păgânii – (nici astăzi nu se trece ușor peste botez) etc. etc. Așadar, creștinismul este un act de coeziune spirituală, suficientă când sunt lucruri simple – dar hotărâtoare – ca cele de mai sus sunt acceptate, fiindcă aceasta înseamnă a fi creștin, nu păgân. Nu uitați că la noi, creștin = român! nu „țăran”, și e popular în acest sens. Românul poate fi rumân, dar creștin e tot omul care e român, ori rumân!

O comunicare despre etimologie trebuie însă să vorbească despre etimologie, nu despre istorie. Or, tot ce-am spus la 2 e ca să vă dovedesc de ce istoria sau „viața” creștinismului poate fi și altfel privită decât o fac istoricii bisericii (atenție! sunt istorici ai bisericii, nu ai creștinismului – aici se află explicația poziției lui M. Păcurariu –).

Deci... cu alt prilej!

I. C.

Constantin Noica

Mă întorc acum la cei în preajma cărora m-am simțit mai puțin ignorantă, adică o persoană care poate argumenta și îi este permis să aibă un punct de vedere diferit, bazat pe istorie, filosofie, etnologie etc. Așa l-am descoperit pe filosoful Constantin Noica, a cărui primă carte, pe care am citit-o, la început, cu multă răbdare ca să o înțeleg, să-i descopăr înțelesul ei profund, și asupra căreia a trebuit să-i pun anumite întrebări autorului, spre limpezirea ideilor cărții, *Devenirea întru ființă*, cele două volume, primul „*Încercare asupra filosofiei tradiționale*” și al doilea, „*Tratat de ontologie*”. Am plecat hotărâtă de la început, hotărâre bazată pe o afirmație din lectura cărții: „*Trei introduceri la devenirea întru ființă*”, apărută la editura Univers, 1983, în care scria: „*Nu poate fi cultură (o arată miraculos însuși cazul lui Goethe) fără o conștiință filosofică, măcar neștiută. Dar conștiința filosofică nu e altceva decât a devenirii întru ființă*” Apoi a venit la rând „*Cuvânt împreună despre rostirea românească*”, carte care începe cu *Rostirea filosofică românească* și în care termenii principali care ne reprezintă graiul (sinele, și eul, rostul și rostirea) sunt analizați în valoarea lor filosofică esențială, spre a dovedi expresia folosită, de autor „*Partea noastră de cer*”, definită în chip minunat de Constantin Noica, în toată simplitatea expunerilor sale. „*Dacă s-ar întreba cineva de ce dăm atâta însemnătate câtorva cuvinte românești, am răspunde: pentru că aceasta e partea noastră de cer*”.

Cartea definitorie a orientării religioase a lui Constantin Noica, în care limbajul povestirii sale este un limbaj nesofisticat, deși se referă la o lucrare filosofică a lui Hegel „*Fenomenologia spiritului*”, redată simplu „*Povestiri despre om*” - după o carte a lui Hegel, pe care mi-a dăruit-o cu următoarea dedicație: „*Doamnei*

Aurelia Bălan Mihailovici, în nădejdea că va primi „cununa duhului hegelian” ca o sărbătoare a gândului,” ... Cu aleasă recunoștință. Constantin Noica, iulie 1980.

În anul 1986, după o perioadă în care i-am trimis, spre lectură articolele mele, am primit o nouă carte *Scrisori despre logica lui Hermes*, însoțită de o dedicație care semnifică o acceptare a modului meu de a vedea evoluțiile semantice ale dragilor noastre cuvinte: „*Aureliei Mihailovici Bălan, a cărei pricepere în cele ale limbii noastre trezește admirația lui Constantin Noica*, aug. 1986, Păltiniș.

Trebuie să subliniez că la începutul corespondenței mele, m-am adresat ca o persoană pasionată de tot ce ține de cultura românească, fără a preciza identitatea mea, în ceea ce privește profesia, locul în care îmi desfășuram activitatea, fiind interesată mai ales de ideile și concepția sa despre viața spirituală, ca filosof, dar mai ales de ideile sale asupra elementelor lexicale ale limbii române, vechimea ei, ca limbă de cultură populară înțeleaptă, dacă ne referim la fondul ei de expresii și proverbe, la frumusețea și înțelepciunea pe care o exprimă acestea.

În urma unei vizite făcute la Păltiniș, în iarna anului 1980, i-am mărturisit preocupările și cercetările mele, făcute în cadrul *Institutului de Lingvistică al Academiei Române*, sectorul de *Lexicografie și lexicologie*. A fost surpriza cea mai mare și bucuria de a fi găsit în persoana mea, pe cineva din domeniul respectiv, deoarece era interesat de o legătură directă cu instituția academică, spre a-i facilita accesul la fișierul cuvintelor vechi, cuvinte pe care noi le aveam fișate sau excerptate din literatura veche și cea populară, și mai ales din tezaurul de cuvinte, realizat prin anchetele dialectale, făcute pe teren, anchete inițiate și conduse de lingvistul excepțional, Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Momentul acestei întâlniri, „față către față”, a marcat interesul pentru schimbul de opinii, eu având nevoie, la rândul meu, de întărirea crezului meu lingvistic, dar și de întărirea credinței mele creștin-ortodoxe, aflate adesea, sub tirul și judecata colegilor mei, care nu puteau înțelege aplecarea mea spre mistica ortodoxă.

Întâlnirile s-au desfășurat în mare grabă, pe parcursul unei zile sau adesea, un interval de câteva ore, deoarece profitam de venirea mea la Brașov – Cristian, spre a o vedea pe mama mea, și de fiecare dată fiind acolo, fugeam pentru câteva ceasuri la Păltiniș, grabă care adesea l-a deranjat pe profesorul meu, socotindu-mă „pasăre călătoare și în cultură”. Ca mamă a trei copii aveam griji sporite în cadrul familiei, în care mă descurcam singură cu gospodăria, deoarece aveam toți cercetătorii, salarii mici, atât eu, cât și soțul meu, Paul Mihailovici, fizician, cercetător la *Institutul de Fizică al Academiei Române* de la Măgurele, așa încât eram adesea întrebați de prieteni sau cunoștințe „pe voi cine vă întreține”? Mulțumesc lui Dumnezeu că dragostea pentru profesie și familie, alimentate de simțul datoriei, m-au ajutat și am biruit, iar în cele din urmă am putut onora și bursa acordată de Academia Germană, cu sediul, atunci, în orașul Bonn, o instituție care cu generozitate, a răspuns cererii Universității *Albert – Ludwigs Universität* din Freiburg, spre a mă sprijini în pregătirea elaborării tezei de doctorat.

Ultima mea vizită la Păltiniș a avut loc la 18 noiembrie 1987, când l-am căutat pe profesorul tuturor, Constantin Noica, spre a-i mai cere câteva sfaturi, dar și pentru a-l ruga să mă ajute să pot onora această bursă, oferită an de an, în fiecare semestru, de către *Deutscher Akademischer Austauschdienst* (DAAD), începând cu anul 1980, timp în care am propus subiectul tezei mele de doctorat, istorie și lingvistică în descoperirea adevărului despre vechimea vocabularului limbii române, dar neimplicarea mea în viața politică a influențat negativ conducerea institutului, așa încât nu am putut obține pașaportul necesar plecării. În această împrejurare,

domnul Constantin Noica mi-a spus că momentul este foarte greu și pentru dânsul și nu poate face nimic pentru mine, în schimb m-a rugat, dacă ajung la Heidelberg, să vorbesc cu profesorul Klaus Heitmann, profesor la Universitatea din Heidelberg, un bun cunosător al limbii și literaturii române, apreciat de toți scriitorii români, care au putut trece pragul Universității din Heidelberg. Deci, mi-a cerut să-i amintesc domnului Heitmann de promisiunea pe care i-o făcuse și acum era momentul să-i amintesc, rugându-l să se grăbească cu publicarea manuscrisului său, „*Antologia Filosofică*”, un volum redactat în franceză și germană, pe care l-a închinat operei filosofului, Lucian Blaga.

Nu am bănuir că este ultima noastră întrevvedere și că într-un timp atât de scurt, în 4 decembrie al aceluiași an, pe neașteptate, minunatul Constantin Noica va trece la Domnul. La această ultimă vizită l-am găsit foarte obosit, trist și deranjat de apariția „*Jurnalului de la Păltiniș*” și a „*Epistolar*”-ului, apariție care ar fi trebuit să mai aștepte.

Credem că a făcut o corelație între evenimentele care se petreceau atunci, acolo, după venirea lui Nicu Ceaușescu la Sibiu, și aceste minunate lucrări apărute, care au stârnit o efervescentă în rândul tinerilor, fiind cărți căutate, citite și comentate, lectură în urma căreia a fost invadat de o mulțime de vizitatori care au înțeles „valoarea omului de lângă noi” mai mult, tocmai prin lectura acestor apariții editoriale. Am încercat să-i explic importanța acestora, în cunoașterea ideilor sale filosofice, neînțelese de toți, în cazul lecturii operei sale, dificile pentru neinițiați, mai ales dacă nu citeai și printre rânduri, în ce constă „devenirea întru ființă” și „devenirea întru devenire”.

La despărțire, în fața vilei nr. 12, am mai rămas o vreme de vorbă, în întunecimea nopții, apoi mi-a dăruit o lanternă și un fierbător pentru cafea, spre a-mi fi de folos dimineața, la hotel, ca să pot bea o cafea caldă, înainte de a pleca la drum. Autobuzul